

Maria Aurèlia Capmany
L O COLOR MÉS BLAU

MARIA AURÈLIA CAPMANY

LO COLOR MÉS BLAU

Estudi introductori de Montserrat Palau

Cossetània
EDICIONS

Aquest llibre ha rebut un ajut a l'edició del
Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

Primera edició: setembre del 2018

© de la imatge de la coberta: Pere Español

© del text: hereus de Maria Aurèlia Capmany

© del pròleg: Montserrat Palau

© d'aquesta edició: Cossetània Edicions

Edita:

9 Grup Editorial

Cossetània Edicions

C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls

Tel. 977 602 591

cossetania@cossetania.com • www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 × Tres

Impressió: Romanyà Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-730-0

DL T 487-2018

ÍNDEX

Memòria, història i literatura. Estudi introductori
a *Lo color més blau*, per Montserrat Palau 9

LO COLOR MÉS BLAU

1939-1940..... 43
1951-1967..... 145
1968..... 267

MEMÒRIA, HISTÒRIA I LITERATURA. ESTUDI INTRODUCTORI A *LO COLOR MÉS BLAU*

La novel·la *Lo color més blau* (1982) s'inscriu en la darrera etapa tant literària com vital de Maria Aurèlia Capmany. Sense tenir en compte alguns intents juvenils,¹ l'autora comença la seva carrera com a escriptora a finals dels anys quaranta, quan, el 1947, queda finalista de la primera convocatòria del premi Joanot Martorell amb la novel·la *Necessitem morir*, que no fou publicada fins al 1952. Tot i els entrebancs de la repressió de la dictadura, la persecució de la llengua catalana, la migradesa del món cultural i la censura, comuns a tota la seva generació,² Maria Aurèlia Capmany, des d'aleshores fins a la seva mort, no deixarà de publicar. Després d'una primera etapa amb unes obres narratives centrades en la recerca existencial i identitària, sobretot de protagonistes femenines, als anys seixanta del segle xx es

¹ Ens referim al relat “Vida i miracles d'un pèsol caputxí”, que havia guanyat un concurs literari a l'Institut Escola (1935), i al seu dietari (1937-1939), que conté diversos poemes. Dipositats al llegat Vidal Alcover – Capmany de la Universitat Rovira i Virgili. (<http://www.urv.cat/ca/vida-campus/serveis/craif/on-podeu-cercar/llegats-i-donatius/llegat-vidalcapmany/>, darrera consulta març 2018).

² Així, per donar-se a conèixer i, alhora, “reivindicar-se”, la mateixa Maria Aurèlia Capmany, amb Manuel de Pedrolo, Josep M. Espinàs, Joan Perucho i Jordi Sarsanedas, van elaborar un estudi, que va guanyar el premi Josep Yxart d'assaig, *Cita de narradors* (Barcelona: Selecta, 1958), en què analitzaven, de forma encadenada, cadascuna de les seves trajectòries creatives.

produeix un canvi i comença un període de gran plenitud creativa. A la narrativa, cal afegir-hi el teatre —cofundadora amb Ricard Salvat de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, professora, autora, dramaturga, directora, actriu (també de cinema)—, les traduccions, els articles i col·laboracions a la premsa, les lletres de cançons, els guions de ràdio, televisió i cinema, els llibres d'assaig, les conferències i presentacions. A més, també, de la seva militància política i de les seves activitats en la lluita antifranquista.

A la segona meitat dels anys setanta, s'atura, però, la seva producció narrativa i teatral, i es dedica més als llibres d'assaig, als mitjans de comunicació i a les conferències arreu. A l'inici de la dècada dels vuitanta, tanmateix, s'obre una darrera etapa, que podríem anomenar de *reconstrucció*. A banda d'un parell d'obres de literatura juvenil —*El malefici de la reina d'Hongria* (1982) i *La rialla del mirall* (1989)—, la novel·la *Lo color més blau* (1982), a la qual hauríem de sumar el recull de contes *Aquelles dames d'altres temps* (1990) i els llibres memorialístics *Mala memòria* (1987) i *Això era i no era* (1989), enceta aquest període d'obres que retornen al passat, a la reconstrucció d'un univers viscut. Són obres que parlen del seu temps passat, que ella ha viscut, li han explicat, ha llegit o ha escrit. No hi ha nostàlgia, cosa que Capmany sempre evita. No hi ha una mitificació rodorediana de la infantesa ni tampoc és una recreació proustiana del moment feliç, sinó, com Virginia Woolf, un fixar els moments del ser.

NOVEL·LA EPISTOLAR, MEMÒRIA I HISTÒRIA

Lo color més blau, de forma coral i a partir d'històries individuals, reconstrueix una història col·lectiva, d'un temps que l'autora ha viscut. I ho fa a través d'una estructura narrativa epistolar i un plantejament dialèctic entre dos personatges que inicien camins oposats de manera obligada pel resultat de la guerra. La teranyina de cartes creuades en tres moments de la dictadura franquista, des de 1939 fins a 1968, incideix en molts àmbits, privats i públics, socials i po-

lítics, literaris i culturals. Memòria i història són, com és habitual en la seva literatura, els eixos bàsics en una novel·la plena de matisos i de moments. *Lo color més blau* és un compendi de temes i motius que Maria Aurèlia Capmany ja havia anat tractant en obres anteriors, tant de ficció com d'assaig o de literatura autobiogràfica. En aquest cas, hi predominen la memòria i la història d'uns anys del franquisme, el règim dictatorial que tant va marcar la vida de Capmany, i de la represa de la cultura catalana que també va viure l'autora. Afe-gim-hi, a més, la focalització en personatges femenins, l'ús del gènere epistolar i el tractament de distintes qüestions sobre la condició de les dones i el feminisme, del qual —el feminisme contemporani de mitjan segle xx conegut com de la *segona onada*— en fou una introductora i teoritzadora a casa nostra, sobretot a partir de la publicació del seu assaig *La dona a Catalunya* (1966).

El resultat de la guerra força la separació de dues amigues: Dèlia Marcet Albertí marxa cap a l'exili, mentre que Victòria Oliver Codina es queda a Barcelona. L'endemà mateix de l'entrada de les tropes franquistes a la capital catalana, s'inicia la correspondència entre ambdues. La novel·la, però, no recull només aquesta correspondència, sinó que s'eixampla amb tot un seguit de personatges, fins a esdevenir una obra coral. Tota la novel·la són cartes creuades, no només entre elles dues, doncs, sinó amb tota una munió de personatges dels seus entorns.

Lo color més blau és una novel·la epistolar. Maria Aurèlia Capmany ja havia publicat *Cartes impertinents de dona a dona* (1971) i, en el pròleg, amb la seva ironia habitual comentava com aquest gènere havia estat considerat “femení” o “adiant per a les dones”, ja que la literatura del jo havia estat bàsicament privada i no pública, és a dir, “escriure per fer passar les ganes d'escriure” mentre les dones restaven tancades en una “gàbia de l'Eixample” com els canaris:

Des de temps llunyà, des que van aprendre a escriure, les dones es van passar les ganes d'escriure escrivint cartes. Els escriptors d'ofici —els homes— van concloure que les dones han nascut aptes per al

gènere epistolar, com els canaris han nascut aptes per a cantar, dins una gàbia penjada a la paret d'una galeria de l'Eixample.³

És la mateixa ironia que fa servir Bel Puig —un personatge alter ego de l'autora— a *Lo color més blau* en una carta que envia al seu antic professor Octavi Trullols el 1966:

Ens explicava que les dones som unes magnífiques escriptores de cartes, perquè la carta permet la disgregació del particular. La dona, pobreta, no està preparada per l'ús de l'abstracció, la més alta instància intel·lectual de l'home. Les dones ens havíem de moure sempre, entre l'opinió dels mortals com deia Parmènides [p. 152].⁴

El punt de partida de *Lo color més blau*, com hem dit, és la correspondència entre aquestes dues amigues, Victòria i Dèlia, després de la guerra i l'entrada de les tropes feixistes a Barcelona. Si bé la novel·la està dedicada a Manuela (Manó) Plana i a Enric Puigserver, la mare i el pare del director teatral Fabià Puigserver Plana, que van estar exiliats a França i a Polònia i els records dels quals van servir per recrear el món de Dèlia Marcet, Capmany va escriure *Lo color més blau* pensant en la seva amiga Lluïsa Miralles i és un “tàcit homenatge a la seva categoria humana i a la profunda influència que havia tingut la seva companyia en els meus anys joves”.⁵ Ho afirma en un capítol del seu llibre de memòries *Això era i no era* justament titulat “L'amistat”, dedicat a l'amiga amb qui havia perdut el contacte i aleshores ja desapareguda —va morir el 1971— i de qui explica la vida i les vivències compartides sobretot a l'època de joventut, algunes de les quals van lligades a diversos records i vivències dels personatges de la novel·la.

³ Maria Aurèlia Capmany (1980): *Cartes impertinents*. Palma: Moll, p. 17.

⁴ Com que seran nombroses les cites d'aquesta novel·la, per alleugerir l'apartat de notes simplement esmentaré el número de la pàgina de l'edició utilitzada: Maria Aurèlia Capmany (1982): *Lo color més blau*. Barcelona: Planeta.

⁵ Maria Aurèlia Capmany (1989): *Això era i no era*. Barcelona: Planeta, p. 84.

L'eix de la novel·la és l'amistat entre dues noies de l'Institut Escola de la Generalitat republicana que s'han de separar després de la guerra, Victòria Oliver i Dèlia Marcet, que són i no són Maria Aurèlia Capmany i Maria Lluïsa Miralles i, també, d'altres condeixebles d'aleshores o posteriors. Una de les companyes de Capmany i Miralles als cursos comuns de la carrera de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, per exemple, fou Victòria Oliva. Coincidència de noms amb una de les protagonistes de la novel·la, a les quals cal afegir que, quan Victòria Oliver es dedica al teatre, adopta el nom d'Oliva Timoner. A *Lo color més blau*, en les seves cartes, Victòria i Dèlia expliquen que havien estat enamorades d'un mateix home i, al llibre *Mala memòria*, Maria Aurèlia Capmany recorda com Maria Lluïsa Miralles i ella ho havien estat també de "C".⁶ El biògraf de Capmany, Agustí Pons, va més enllà i ens descobreix que fou Victòria Oliva, llicenciada en Llengües Clàssiques, la que al final es va casar amb "C", el metge Francesc Cantavella. I, a més, Pons explica que Victòria Oliva i Maria Aurèlia Capmany, després de molts anys sense veure's, van coincidir en un dinar i que, al cap de poc temps, es publicava *Lo color més blau*.⁷ I, encara, per reblar la qüestió de noms i, en concret, el de Victòria Oliver Codina, hem de tenir en compte que un dels grans amics de Maria Aurèlia Capmany fou el director teatral Josep Anton Codina Olivé, amb qui, a partir de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, va treballar de forma continuada.⁸

I és que, repetim, *Lo color més blau* és una novel·la retrospectiva, que ens parla del món i la gent que l'autora va conèixer. Un món que parteix de l'autobiografia però que no ho és, i d'aquí

⁶ Maria Aurèlia Capmany (1987): *Mala memòria*. Barcelona: Planeta, p. 139-140.

⁷ Agustí Pons (2000): *Maria Aurèlia Capmany. L'època d'una dona*. Barcelona: Columna, p. 82-83.

⁸ Josep Anton Codina (2002): "L'aventura teatral de Maria Aurèlia Capmany", a Montserrat Palau i Raül-David Martínez Gili (eds.), *Maria Aurèlia Capmany: l'afirmació en la paraula*. Valls: Cossetània, p. 247-278.

els records de les amistats o d'altres coincidències que trobem a la novel·la. Capmany, a l'inici de *Mala memòria*, escrivia que ella deia sovint que no volia escriure justament les seves memòries, perquè “de fet, ja existien camuflades en les meves novel·les que no eren pas autobiogràfiques”.⁹ I aquest joc literari és el que també trobem en aquesta obra. Com també trobem una altra de les característiques de la seva narrativa, l'alternança durant tota la novel·la entre identitats i vivències personals i col·lectives.

Una novel·la que, com bé defineix el curador de la seva *Obra completa*, Guillem-Jordi Graells, és “una mena de testament novel·lístic sobre el món i la gent que ha conegut”.¹⁰ A més d'aquest compendi d'un univers conegut, sobre el qual insistirem més endavant, *Lo color més blau* és una novel·la dialèctica. També hi ha l'objectiu, com teoritza Àlex Broch, de plantejar —com ja havia fet a *Un lloc entre els morts* (1967), en aquell cas confrontant dos personatges masculins— un debat ideològic situat en un context històric. I si bé, en aquell cas, en situar-se en el passat guanyava o perdia qui realment ho havia fet històricament, a *Lo color més blau*, emmarcada en una època més contemporània, “la mirada està a favor del personatge de progrés i la negativa del personatge que representa una actitud regressiva”:

Quant a *Lo color més blau*, l'autora acara un problema real, un debat present a la societat catalana de postguerra i que pertany a la seva biografia. L'acara i hi dona resposta. Després de la Guerra Civil calia emprendre el camí de l'exili o quedar-se i lluitar des de dins? Cert que per a les persones significades que podien témer per la seva vida l'elecció no tenia dubte. Però també va haver-hi un exili polític i Capmany confronta els resultats d'unes evolucions biogràfiques i ideològiques i inverteix el resultat previsible amb el que cal considerar com una aposta i reconeixement a tots aquells que es varen

⁹ Maria Aurèlia Capmany (1987): *Mala memòria*. Barcelona: Planeta, p. 13.

¹⁰ Guillem-Jordi Graells (1995): “La producció literària de Maria Aurèlia Capmany III. La novel·la”, *Obra completa III de Maria Aurèlia Capmany*. Barcelona: Columna, p. XX.

quedar al país i s'enfrontaren humanament i políticament al franquisme. Qui havia de representar el progrés i les idees avançades acaba representant la regressió i qui havia de ser esclau de la dictadura acaba revoltant-se i afirmant un esperit de lluita i combat.¹¹

És així, doncs, com, malgrat els destins inicials que podrien fer preveure unes trajectòries més compromeses a l'exili o més convencionals a l'interior franquista, les evolucions vitals capgiren aquest plantejament. D'aquesta manera, segons aquesta dialèctica que destaca Broch, el destí de Victòria, des d'una actitud individual, n'assumeix una de col·lectiva. I, per contra, el de Dèlia, des de la solidaritat col·lectiva, evoluciona cap a un destí individual.

De 1939 a 1968 aquests dos destins van evolucionant i és just el títol de la novel·la i el poema del qual forma part els que li serveixen estructuralment per marcar-ho, per evidenciar com les dues amigues que, en tots aquells anys, s'havien fet confidències íntimes han esdevingut estranyes l'una per a l'altra, no només per la distància física, sinó per les tries personals. El títol de la novel·la prové del segon hemistiqui de l'alexandrí final del quart vers de la primera octava de l'oda "La pàtria" (1832)¹² de Bonaventura Carles Aribau:

A Déu siau, turons, per sempre a Déu siau,
oh serres desiguals que allí en la pàtria mia
dels núvols e del cel de lluny vos distingia
per lo repòs etern, per lo color més blau.

Aquests quatre primers versos, a més, serveixen com a estructura circular, ja que se'ns esmenten tant en una carta del principi com en una altra del final per part d'ambdues protagonistes. En una de les cartes inicials, des d'un mas on les han acollides amb identitats

¹¹ Àlex Broch (2016): "Maria Aurèlia Capmany, temps i història", a Montserrat Corretger (ed.), *Maria Aurèlia Capmany, pendent de redescobrir*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, p. 31.

¹² El poema manuscrit de 1832 fou publicat a *El Vapor* el 24 d'agost de 1833.

falses fugint dels camps de concentració, prop de Puy en Sologne,¹³ el març de 1939, Dèlia escriu a Victòria que la mare li ha dit que “tardarem molt a tornar a la nostra terra” (p. 37). Aleshores, Dèlia li vol recitar la poesia a la Pepa Albertí tot imitant Victòria quan la declamava a classe, però només recorda aquest fragment. I és al maig de 1968, en la Festa de les Lletres Catalanes a París, en el retrobament després de tants anys, quan Victòria, en homenatge a Dèlia i just quan totes dues descobreixen que han esdevingut unes desconegudes malgrat les cartes, en la seva actuació comença a recitar “La pàtria”, però, també, només recorda aquests quatre primers versos de l’estrofa inicial.

LA DESFETA, LA REPRESA I EL RETROBAMENT

La novel·la s’estructura en tres parts o tres blocs de cartes. La primera comprèn 34 cartes enviades el primer any després de la guerra, entre 1939 i 1940. La segona, amb salts cronològics, abasta 43 cartes entre 1951 i 1967. I, finalment, la tercera recull 21 cartes entre els mesos de gener i maig de 1968. El primer bloc de cartes ens mostra les vides en paral·lel de les dues amigues després de la separació imposada; el segon s’obre més cap al context històric de forma més àmplia i amb més personatges emissors o receptors de correspondència, i, en el darrer, en aquest mateix context, assistim al retrobament i, alhora, la separació definitiva.

Els cercles d’ambdues protagonistes, i, per tant, els emissors i receptors de les cartes, són desiguals, desequilibrats. Mentre que el de Victòria Oliver, a Barcelona, és ampli i divers, el de Dèlia Marcet, a l’exili, se circumscriu pràcticament al seu entorn familiar. Si ja hem afirmat que la novel·la és un compendi del món i la gent coneguts

¹³ No hem localitzat cap indret amb el nom de Puy en Sologne. Suposem que es refereix a Sologne (Saint-Bonnet-Tronçais). Posteriorment es traslladen, segons les cartes de Dèlia, a Brives la Gaillarde que hauria de ser Briva la Galharda o Brive-la-Gaillarde, al Llemosí, prop de Llemotges.

per l'autora, el context a l'interior és més ric i variat, i, en canvi, el de l'exili es va reconstruint amb pinzellades de records aliens, lectures i experiències pròpies. Els records, per exemple, com hem dit, del pare i la mare de Fabià Puigserver, a França i a Polònia. Dèlia Marçet s'exilia també a França i a Polònia. Concretament a Varsòvia, on Maria Aurèlia Capmany va viatjar a principis dels anys seixanta. Francesc Vicens, militant del PSUC i aleshores en la clandestinitat, fou qui va lligar la participació de Maria Aurèlia Capmany en el Congrés de la Pau que es va celebrar a Varsòvia. Vicens fou l'encarregat de fer arribar Maria Canals, el nom de guerra de Capmany en l'antifranquisme, a Praga, des d'on va viatjar fins a Varsòvia amb una delegació que va ser rebuda per Enrique Líster.¹⁴ Les coneixences i experiències viscudes en aquest viatge, algunes paral·leles a les narrades a *Lo color més blau*, sobretot dels ambients de Dèlia i el seu marit Mike, les va explicar també Maria Aurèlia Capmany al capítol justament titulat "Passo d'estranguis el teló d'acer" a *Això era i no era*.¹⁵ Per contra, el món de Victòria Oliver i el seu cercle és molt més proper a la memòria i història.

El primer bloc de cartes comença el 27 de gener de 1939, perquè, el dia abans, Dèlia havia marxat amb la seva mare dalt d'un camió cap a la frontera quan les tropes franquistes entraven a Barcelona.¹⁶ El gruix més important de cartes, 11 cadascuna, és entre Victòria i

¹⁴ Francesc Vicens (1992): "Del temps en què la Maria Aurèlia es va dir Maria Canals", a *Maria Aurèlia Capmany Farnés (1918-1991)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 277-280. Aquest viatge i altres posteriors en aquesta època són referits també per Agustí Pons (2000): *Maria Aurèlia Capmany, l'època d'una dona*. Barcelona: Columna, p. 183-186.

¹⁵ Maria Aurèlia Capmany (1989): *Això era i no era*. Barcelona: Planeta, p. 180-191.

¹⁶ Paga la pena recordar que, per motius simbòlics, el franquisme va voler fer coincidir, com una mena de revenja, la caiguda de Barcelona amb la gran derrota que van patir les tropes castellanes el 26 de gener de 1641 dins la Guerra dels Segadors.

Dèlia, que el 1939 compleixen 17 anys. Victòria envia tot un seguit de cartes, que tarden a ser respostes per la incerta situació de Dèlia a l'exili. És el bloc de la separació i, també, de la desfeta. Durant aquest any, anem veient com Victòria, a Barcelona, on “les coses tornen a ser com abans, però no ben bé com abans”, lluita entre el món perdut i el nou règim i com, a poc a poc, es va desentenant de la guerra i la política per adaptar-se a les noves normes i començar a festejar. Dèlia i la seva mare, plena de coratge i lluitadora, s'estableixen a França, on es poden reunir amb el pare, fins a la invasió de les tropes de Hitler. Dèlia s'enamorarà de Noël Bloch, però la Segona Guerra Mundial també capgirarà aquesta relació. La resta de cartes ens introdueixen tot un seguit de personatges que ens acaben de descriure les famílies, les amistats i el context del passat immediat i del present. Hi destaquen les cartes del festejador de Victòria, Oriol Baixas, que marquen les relacions de parella futures amb unes jerarquies i expectatives concretes. Però, sobretot, les cartes dels vençuts, dels qui han perdut la guerra, com les del professor Octavi Trullols des de la presó de Valladolid, les de Bel Puig amb el seu germà Joan fugit a França, les del company d'estudis Martí Pasqual des d'un camp de concentració a Medina (Valladolid) i les de la tieta Remei Codina, mestra depurada i traslladada a Quintana Martín Galíndez (Burgos).

D'aquesta manera, literatura, història i memòria basteixen una ficció en què es barregen els detalls de la quotidianitat del present amb els records del passat. Dèlia li ho demana a Victòria: que li escrigui de gent i llocs coneguts, perquè no vol oblidar, perquè té la necessitat de no oblidar. Les noves modes de vestir o pentinats, els canvis de mètodes pedagògics, els amors primerencs d'una i altra o l'estraperlo de postguerra s'entrellacen amb els records escolars o els de la guerra. I, al mateix temps, i encara més marcat pel contrast amb els records del passat, se'ns descriu el context de la dictadura vencedora, cruel i repressiva. Un primer bloc de cartes en un període curt en què Capmany ficciona el que ella anomenava les “faules” que s'imposaven després de la guerra en uns moments de crispació:

El mite de la virilitat: Acció pura.

El mite de la feminitat: Passivitat i obediència. El mite de la joventut innocent.

I el mite de l'home simple i fort contra l'intel·lectual pervers.¹⁷

Després d'un salt de més de 10 anys, al segon bloc retrobem els personatges l'any 1951, el de la vaga dels tramvies, i, amb salts, anem seguint la seva trajectòria fins a 1967. L'eix continua sent la correspondència entre Victòria i Dèlia, però les epístoles s'amplien i donen veu a tot un seguit de personatges diversos —i, en alguns casos, dispersos. D'una banda, cartes creuades al voltant de la família de Dèlia i la de Victòria i, d'una altra banda, a través sobretot del personatge de Bel Puig, que serveix de lligam, cartes de personatges que ens descriuen estereotips de caràcters i moviments dels àmbits literaris, universitaris, teatrals i culturals catalans.

Les cartes entre Dèlia i Victòria, encara que són ben llargues, es van espaiant. Les vicissituds i l'entorn de Dèlia continuen sent més limitats i se cenyeixen, sobretot, al seu casament amb Mike, tot i la voluntat en contra del pare i la mare, i la seva vida a Varsòvia. El món de Victòria, per contra, abasta tot un seguit de cercles diversos de la seva vida, com els de la separació del marit, Oriol Baixas —amb intervenció de tercers—; els del pare, Josep Oliver, i la mare, Carme Codina; els dels seus quatre fills —Francesc, Eugènia, Pere i Oriol—, que, alhora, n'obren d'altres derivats; els de la seva nova vida com a actriu i les seves noves parelles; o els d'altres familiars i velles amistats, entre les quals cal destacar, de nou, la tieta Remei Codina i Bel Puig. Aquesta, ara escriptora reconeguda, serà també un lligam amb altres cercles, els de les cartes creuades entre diversos personatges del món universitari, teatral, literari i cultural dels anys de la represa. Els fils de la teranyina que l'autora va teixint durant tota la novel·la s'espesseixen en aquesta segona part amb tot de cartes que, si d'una banda ens completen el retrat coral, de l'altra a vegades es perden en

¹⁷ Maria Aurèlia Capmany (1970): *Pedra de toc*. Barcelona: Nova Terra, p. 24.

simples apunts circumstancials o trames subordinades. Cal tenir en compte que parlem d'una quarantena de personatges, alguns dels quals amb un paper complementari més que no pas de protagonista. I d'una escriptura a raig, a cops desordenada també. D'aquí que el llenguatge sigui homogeni i hi hagi pocs trets diferencials que individualitzin l'estil de cada emissor o emissora en aquesta polifonia de veus.

Com ja hem apuntat, les trajectòries individuals s'alternen amb el retrat col·lectiu. El món del passat i les noves coneixences es van alternant entre les veus epistolars. I, així, retrobem personatges com el professor Octavi Trullols exercint en una universitat britànica, el capellà Pere Simó ara convertit en editor o Martí Pasqual, també professor a la universitat. I, al mateix temps, aquests mateixos personatges obren pas a altres de nous com el deixeble de Trullols, l'estudiós catalanòfil William Pim-Garret o Josep Nicolau, que, alumne de Martí Pasqual, és alhora parella de la filla de Victòria.

Les diferents cartes creuades entre tota aquesta munió de personatges, a més de narrar episodis i experiències personals, s'endinsen també en el retrat, sempre amb el punt d'ironia habitual en tota l'obra, del món del teatre en català, de les teories marxistes i estructuralistes de moda, de la burgesia o els falangistes conversos que han passat a la *gauche divine*, de les capelletes i enveges del món universitari, literari i cultural, de la Nova Cançó, de les novetats literàries del moment o de la política antifranquista. És el moment de la represa durant el franquisme i alguns exiliats, com els pares de Dèlia, han tornat a Barcelona, malgrat que la dictadura, tot i algunes obertures marcades pel context internacional, no afluixa la seva repressió.

El darrer bloc, com el primer, es concentra en un temps més limitat, els primers mesos de l'any 1968. És el moment del retrobament entre les dues amigues separades pel resultat de la guerra i, al mateix temps, és el de la separació i trencament definitius. Dèlia se separarà de Mike Czajka i s'establirà a Mèxic amb una nova parella, Ramon Martinell, mentre que Victòria seguirà triomfant dalt dels escenaris, amb els fills ja grans i també amb una nova parella, Salvador